

Arkæologiske spor efter døbefontens placering i kirkerummet gennem middelalderen

Af Birgit Als Hansen

1. Indledning

Døbefonten er det mest uforgængelige og derfor som regel det ældste stykke inventar i vore landsbykirker. Den er i de fleste tilfælde samtidig med kirkebyggeriet og har været i brug siden. Mackeprang har i det store værk om døbefontene fra 1941 opgjort bestanden i Danmark til omkring 1500 middelalderlige døbefonte svarende til, at 86% af landets kirker har bevaret den gamle font.¹

I dag står døbefonten ofte i en krog i skibets østende, eller den er diskret anbragt ved korbuens ene vange, hvis pladsen tillader. Undertiden er fontefoden nedgravet i gulvet for at opnå en mere bekvem højde. Denne tilbagetrukne placering forekommer helt naturlig i vore dages fuldt møblerede kirke, hvor det efterreformatoriske træinventar og ikke mindst stolestaderne præger kirkens indre, men den adskiller sig unægtelig fra den centrale placering i det romanske kirkerum, som kendes fra arkæologiske undersøgelser i kirkegulvene (fig. 1).

Landsbykirkernes tidligste udseende og indretning er velkendt. Allerede i 1967 publicerede Olaf Olsen en række arkæologiske undersøgelser og kunne rekonstruere det sparsomt møblerede romanske kirkerum med murede altre, lave bænke langs væggene og døbefontens mægtige podium, der var opmuret midt på skibets gulv.² På dette tidspunkt var der påvist fontepodier i de tre sjællandske kirker

Vig, Højby og Blistrup (fig. 2). I de forløbne næsten 30 år er der kommet mange flere til. Enkelte af de mere omfattende undersøgelser er publiceret, men hovedparten af det indsamlede materiale fra mindre udgravninger er i al ubemærkethed gledet ned i Antikvarisk Topografisk Arkiv på Nationalmuseet i form af opmålinger, fotografier og beskrivelser. Set i sammenhæng giver disse mange små undersøgelser ikke blot væsentlige oplysninger om den tidlige indretning af kirken, men også om hvordan og hvornår der begynder at ske ændringer. Her er det nærliggende at tage udgangspunkt i døbefonten, der har været det helt dominerende midtpunkt i rummet, hvor den har tronet på sit høje cirkulære podium og tilmed været malet i stærke farver.³ En nedlæggelse af podiet og flytning af fonten må derfor betegne en radikal ændring af kirkerummet.

2. Døbefonten i det romanske kirkerum

Det arkæologiske materiale viser, at den romanske kirkeindretning har holdt sig uændret i ganske mange år, også hvad angår nyindretning af kirker, der er opført sent i perioden. Der er således ikke stor forskel på det tidligste inventar i Gundsømagle Kirke ved Roskilde, der ifølge en dendrokronologisk datering er opført kort efter år 1100⁴, og Gadbjerg Kirke ved Vejle, der ud fra byggematerialer og kalkmalerier at dømme næppe kan have stået færdig før

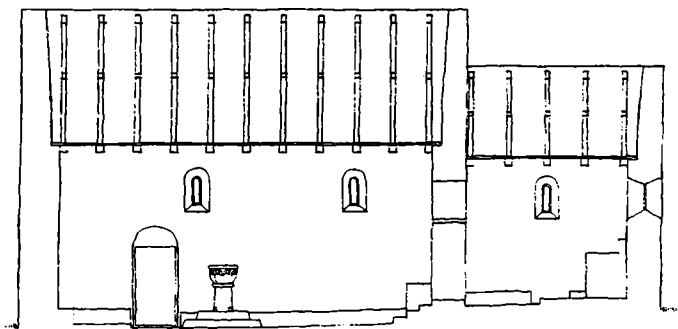

Fig. 1. Tuse Kirke ved Holbæk. kirkens tidligste indretning, rekonstrueret på grundlag af punktvise undersøgelser i gulvelagene 1990. Tegning: Morten Aaman Sørensen.

1225.⁵ Begge kirker har haft et cirkulært podium med en diameter på omkring to meter placeret midt i skibet umiddelbart øst for dørene. Kun materialerne er forskellige. I Gundsømagle, der er en frådstenskirke, er dette materiale også anvendt til det murede inventar, medens Gadbjerg har gulve, bænke og fontepodium i tegl – et materiale, der også er brugt i kirkebygningens vestlige del. Kirken er i øvrigt opført af genanvendte⁷ frådsten for de østlige deles vedkommende, hvorefter man er gået over til granitkvadre i skibets vestlige del, hvor der som ovenfor anført også indgår tegl i det oprindelige murværk. Et bemærkelsesværdigt træk ved Gadbjergs fontepodium var resterne af en smal forhøjning eller rampe, der ikke kan have været mere end 70 cm bred. Den var ligeledes af tegl og muret i forbandt med podiets østside, hvorfra den kunne følges 60 cm længere østover. På dette sted var alle gamle gulvlag ødelagt af nyere begravelser i midtergangen (fig. 3-4).

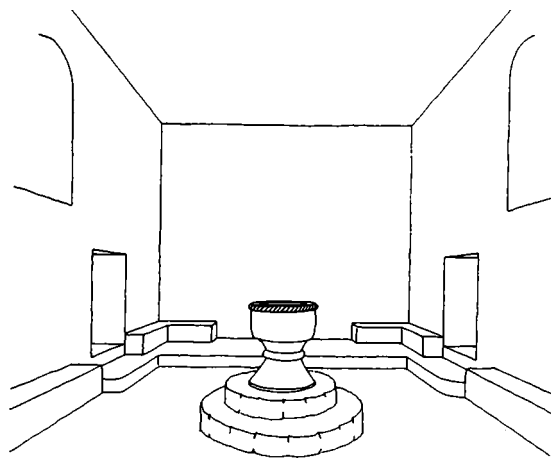

Fig. 2. Blistrup Kirke i Nordsjælland. Perspektivisk rekonstruktion af det romanske kirkerum set mod vest. Tegning: Morten Aaman Sørensen 1967.

En ganske tilsvarende rampe, der har ført fra fontepodiet op mod koret, er fundet i Ishøj Kirke syd for København.⁶ Også her har rampen været ganske smal formentlig omkring 85 cm. Det er tankevækkende, at rester af en rampe er påvist i to meget forskellige kirker i hver sin del af landet, der har det ene til fælles, at bevaringsforholdene var usædvanlig gode i midtergangsområdet, der normalt er helt gennemgravet ved anlæggelsen af 16- og 1700-årenes store kistebegravelser. Derfor kunne man fristes til at antage, at den beskrevne rampe midt i skibet har været mere almindelig, end fundmaterialet giver anledning til at tro (fig. 5-6).

3. Det centrale fontepodium nedlægges

Det er karakteristisk for de Sjællandske kirker, at der op gennem middelalderen er sket en gradvis hævnning af terrænet på kirkegården, der afspejles i en

Fig. 3. Østsiden af Ishøj Kirkes kridtstgenspodium med rest af forhøjning eller rampe, der løber mod øst i skibet. Foto: Morten Aaman Sørensen 1974.

tilsvarende gulvforhøjelse inde i kirken, hvor man som regel blot har lagt et nyt gulv oven på det gamle og udslidte. Det bevirker, at gulvet i takt med forhøjelserne kryber højere og højere op omkring det murede inventar. I ikke så få tilfælde kan vægbænkenne for eksempel stå fuldt bevarede under de senere gulvlag. Fontepodiet har som regel »overlevet« de første gulvforhøjelser, som ganske vist har reduceret højden på det nederste trin. Til gengæld har det ved senere gulvforhøjelser og flytning af fonten kun været nødvendigt at nedbryde det øvre trin, således at det nedre i heldige fald står bevaret under de senere gulve.

I den før omtalte kirke i Ishøj har fontepodiet med den tilhørende smalle rampe stadig været i brug, da det slidte og lappede mørtelgulv dækkes af et kraftigt lergulv. Først ved den efterfølgende gulvforhøjelse sker der en delvis nedhugning af podiets kridtsten, der derefter dækkes af et gulv af ornamen-

Fig. 4. Østsiden af Gadbjerg Kirkes teglstenspodium med den østgående rampes tilslutning. Foto: BAH 1991.

terede og glaserede fliser lagt i kalkmørtel (fig. 7). Flisegulvet og hermed tidspunktet for nedlæggelsen af fontepodiet kan dateres til begyndelsen af 1300-årene ud fra fund af tilsvarende fliser i andre kirker samt dateringen af to fliseovne på Bistrup teglværkstomt, hvor denne flisetype har været produceret.⁷

Også i Vemmelev Kirke ved Slagelse er fontepodiet opgivet i forbindelse med anskaffelsen af et flisegulv.⁸ Dette er sket lidt tidligere end i Ishøj, da fliserne, der kendes fra klosterkirkerne i Sorø og Ringsted samt fra en række af de omkringliggende landsbykirker må dateres til den sidste tredjedel af 1200-årene. Denne datering bygger også på fund af fejlbrændte fliser og formsten i en teglovn, der blev udgravet i Benløse lige uden for Ringsted. Profil- og ribbesten fra ovnen var identiske med de sten, der er anvendt til genopbygningen af Ringsted Kirke, som brændte 1241 og blev genindviet 1268.⁹ Det skal be-

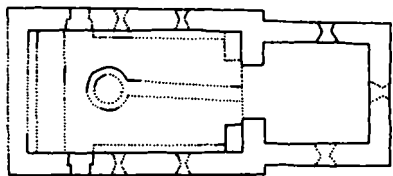

Fig. 5. Rekonstruktion af den oprindelige indretning af Gadbjerg Kirke. Tegning 1:400 BAH.

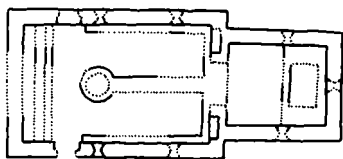

Fig. 6. Den tilsvarende indretning af Ishøj Kirke. Tegning 1:400 BAH.

mærkes, at flisegulvet i Vemmelev i modsætning til gulvet i Ishøj var lagt op imod vægbænkene, som altså stadig har været i brug på dette tidspunkt og i øvrigt har stået urørte indtil hvælvslagningen, idet hvælvpillerne er opført oven på bænkene uden anden form for fundament (fig. 8).

Høve Kirke ved Skelskør har haft et helt tilsvarende flisegulv, som formentlig har dækket hele kirkens gulv. Et lille parti var bevaret i koret, medens fliserne i skibet var forsvundet. I skibets østlige del var der dog bevaret betydelige partier af flisernes underlagsmørtel, som her strakte sig hen over de nedbrudte vægbænke. Det meget store fontepodium med en diameter på omkring 270 cm var meget ødelagt, og der kunne ikke spores flisemørtel over resterne. Det forekommer dog sandsynligt, at podiet er nedbrudt

sammen med det øvrige murede inventar hen mod slutningen af 1200-årene (fig. 9).¹⁰

Også i Butterup Kirke ved Holbæk hænger tidspunktet for nedlæggelse af fontepodiet sammen med anskaffelsen af et gulv af ornamenterede fliser, der her må dateres til tiden omkring 1300. Dette fremgår dog kun indirekte, da gulvet siden er omguld. Resterne af flisernes underlagsmørtel ligger imidlertid i så højt niveau, at gulvet må have passeret hen over podiet, der kun har haft et trin med en oprindelige højde på 28 cm. Medens fontepodiet sta-

Fig 7. Ishøj Kirkes flisegulv fra begyndelsen af 1300-årene. Gulvet er lagt hen over det delvist nedbrudte fontepodium og vægbænkene. Foto: Morten Aaman Sørensen 1974.

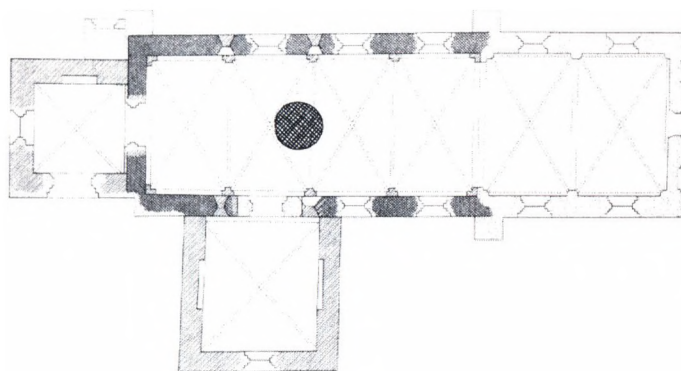

Fig. 8. Vemmelev Kirke. Plan 1:400 med indtegnet fontepodium.

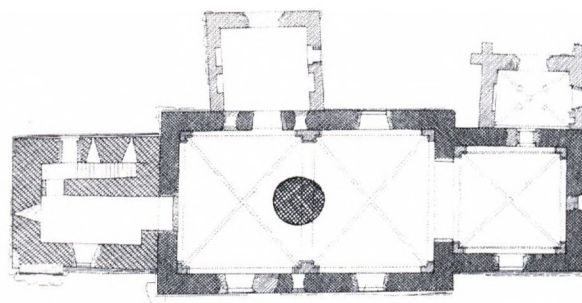

Fig. 9. Høve Kirke. Plan 1:400 med indtegnet fontepodium.

dig var i brug blev siddepladsernes antal næsten fordoblet med et sæt fritstående bænke opført parallelt med de gamle vægbænke, der samtidig blev forhøjede i takt med en forhøjelse af gulvet. Ved den senmiddelalderlige hvælvslagning blev der foretaget endnu en betragtelig forhøjelse af gulvniveauet, der medførte, at både gamle og nye bænke blev begravet, så de i dag står bevaret i fuld højde under gulvet.¹¹ Meget tyder på, at denne usædvanlige nyindretning af kirkerummet, der indtil for få år siden ikke var set andre steder, skyldes en brand i kirken op mod år 1300.¹² Ved denne lejlighed kan den nuværende gotlandske kalkstensfont være anskaffet som erstatning for en ældre granitfont, hvis fod fandtes nedgravet i tårnrummet, og nu er anvendes som fod for kalkstenskummen, medens dennes fod er forvist til præstegårdshaven (fig.10).¹³

I den tidligere omtalte Gundsømagle Kirke findes det andet kendte eksempel på, at man har opført supplerende bænke, dels langs væggene øst for dø-

rene, hvor de mod sædvane ikke fandtes oprindeligt, samt et sæt fritstående bænke på skibets gulv parallelt med vægbænkene. De nye bænke, der er opført i tegl på det oprindelige mørtelgulv, kan ikke dateres ad arkæologisk vej. Det kan dog fastslås, at indretningen med fontepodium og gamle såvel som nye bænke har fungeret efter tårnets opførelse, der ud fra en dendrokronologisk undersøgelse af det oprindelige bjælkelag kan dateres til tiden omkring 1320. Ved denne lejlighed blev skibets vestmur gennembrudt og der opførtes en fornem portal mod tårnrummet. Vægbænken blev delvist nedbrudt foran tårnindgangen og der etableredes et trin op til det lidt højere liggende tårngulv. Skibets gulv og hermed det murede inventar må således have været intakt efter tårnets opførelse (fig. 11). Først ved en senere forhøjelse af gulvniveauet blev det murede inventar delvist nedbrudt og resterne dækket med et voldsomt fyldlag på op mod 20 cm. På dette tidspunkt må fonten være flyttet, og noget taler for, at

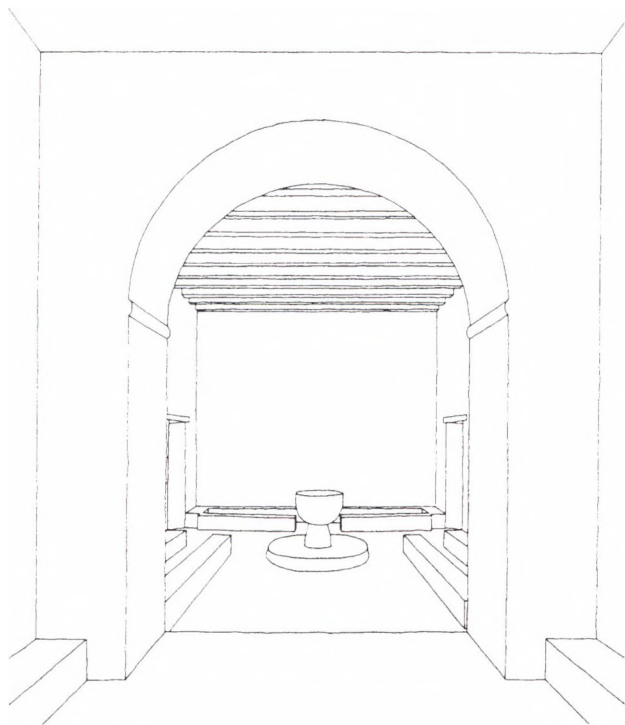

Fig. 10. Perspektivisk rekonstruktion af Butterup Kirkes indre med supplerende bænke set mod vest. Tegning: Morten Aaman Sørensen 1979.

den er rykket ud i tårnrummet, hvor der i tilknytning til et sekundært kalkguld blev fundet rester af en rektangulær forhøjning, der var opmuret i tegl ved vestvæggen. Som det senere vil fremgå, findes der flere eksempler på, at tårnrummene har været brugt som dåbskapeller. I Gundsømagle kan dette dog ikke have været rummets oprindelige funktion. Muligvis er der tale om et vestkapel, idet der oprindeligt har været en stor kvadratisk opbygning midt i rummet, der måske skal tolkes som et alter.

Det arkæologiske materiale fra de sjællandske kirker viser, at den oprindelige kirkeindretning holder sig ganske længe. Gulvene fornyes indtil flere gange, men inventaret bibeholdes, og kan endda været forhøjet i takt med gulvene, som det skete i Butterup med det usædvanlig velbevarede inventar. Først hen mod slutningen af 1200-årene begynder der at ske ændringer, som det ses i Vemmelev, Butterup og Ishøj, hvor nymodens fliser lægges ud over det nedbrudte inventar og dækker hele gulvet. Andre steder har udviklingen nok gået langsommere, det må i al

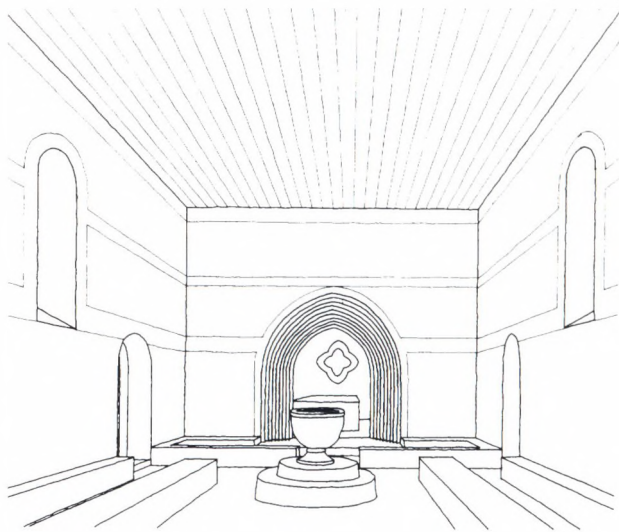

Fig. 11. Perspektivisk rekonstruktion af Gundsømagle Kirkes indre med et supplerende bænkesæt og portal mod tårnet, der er opført o. 1320. Tegning: Morten Aaman Sørensen 1989.

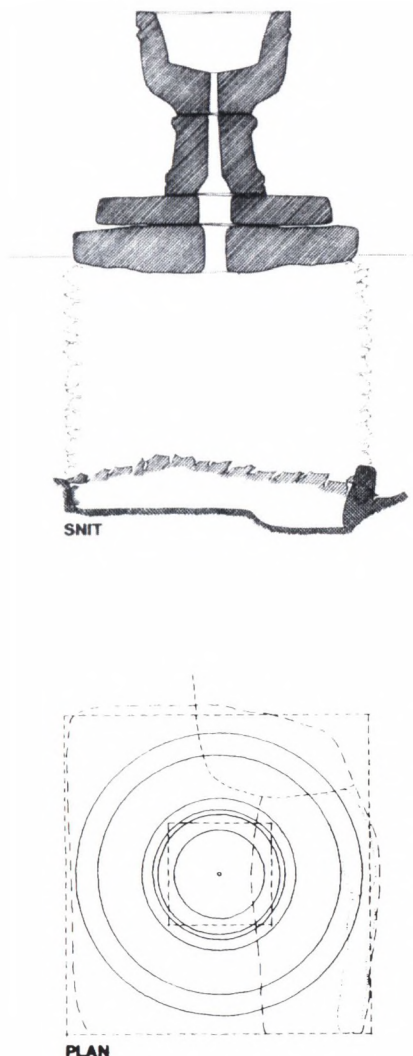

Fig. 12. Thisted Kirke. Rekonstruktion af den oprindelige placering af døbefont på podium med underliggende faskine. Snit og plan 1:40. Tegning: Poul Hansen 1979.

fald konstateres, at fontepodiet i Gundsømagle først kan være nedlagt et stykke tid efter tårnets opførelse i 1320'erne.¹⁴ Helt aktuelle og endnu uafsluttede undersøgelser i Selsø Kirke i Horns Herred kunne tyde på, at her har den gamle indretning holdt sig helt op i 1400-årene.

Hvad Jylland og Fyn angår er det arkæologiske materiale sparsomt. Det kan skyldes, at man i alt fald for de jyske kirkes vedkommende kun undtagelsesvis ser store gulvforhøjelser. Men også bygningsmaterialerne spiller en rolle i denne sammenhæng. Medens det murede inventar på Sjælland hovedsagelig er opført af materialer med ringe genbrugsværdi som marksten, groft hugget granit eller kvadre af kridt og frådsten, forholder det sig anderledes med den fint tilhuggede jyske granit. Der findes eksempler på bevarede vægbænke af granitkvadre blandt andet i Randlev Kirke ved Odder og i Fjaltring på den jyske vestkyst. Begge steder stod kun det nederste skifte tilbage, og man må formode, at de øvrige kvadre har fundet anden anvendelse, da bænken gik ud af brug. Årsagen til at vægbænke er så sjældne i jyske kirker, er formodentlig den enkle, at man ikke kasserer gode brugbare materialer. Kvadrene er simpelthen blevet fjernet, og da vægbænke sædvanligvis ikke har jordgravede fundamentsten, efterlader de sig ingen eller meget ringe spor i gulvene. Fra jyske og fynske kirker kendes også vægbænke af træ, der om muligt er endnu vanskeligere at spore i gulvlagen. Dog er der efter al sandsynlighed bevaret dele af disse tidlige vægbænke. Således har Erik Skov påvist, at nogle ejendommelige udskårne planker, der har været sekundært anvendt i stolestaderne i en række jyske kirker, oprindeligt må have fungeret som understøtning og sarg for træbænke langs væggene.¹⁵

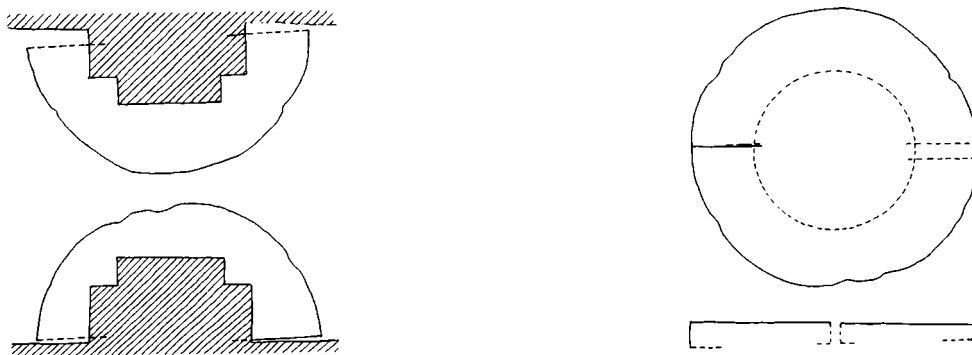

Fig. 13. Sønderholm Kirke, formodt fontepodium af to halvcirkulære sten, der er genanvendt under skibets nordre og søndre jordbuepille. Opmåling: Poul Brøgger 1983. Gengivet i målt 1:40.

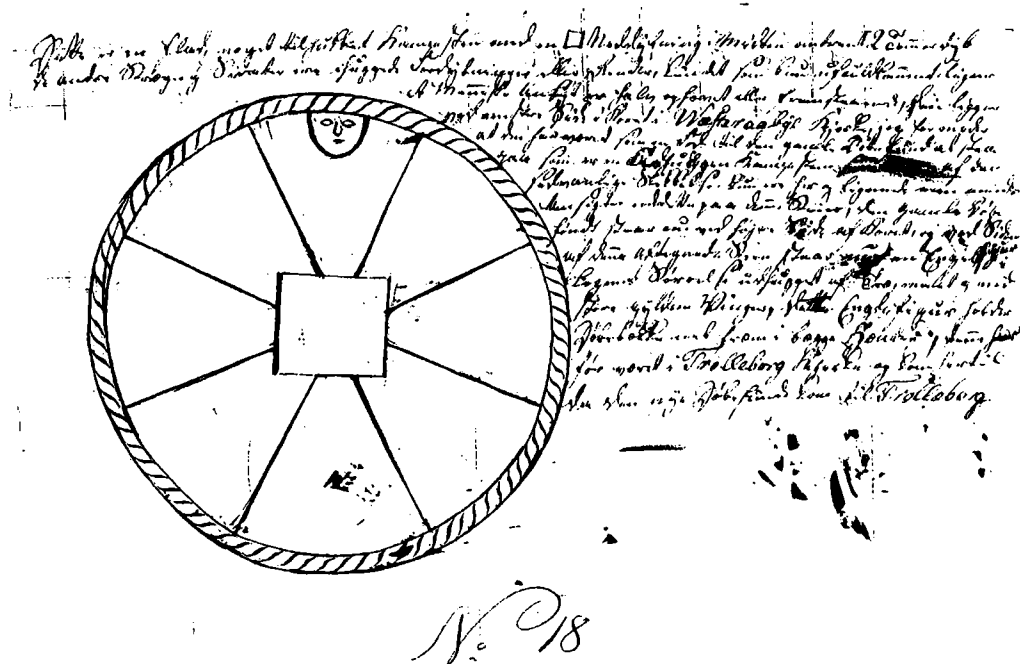

Fig. 14. En nu forsvunden tilhugget kampsten fra Vester Aaby Kirke tegnet i 1830'erne af Niels Ringe, der i teksten angiver, at »den ligger i venstre side i Koret i Vester Aaby Kirke« og tilføjer »jeg formoder at den har været som en Fod til den gamle Døbefund«. Diameteren har været lidt over to meter. Stenen er tegnet i målestok 1:24 og her gengivet i målestok 1:40.

Det ovenfor beskrevne teglmurede fontepodium i Gadbjerg står foreløbig alene på det jyske fastland, hvad materialet angår, men der er god grund til at tro, at nogle af de tilhuggede cirkulære stenplader, der i dag er anvendt i anden sammenhæng, oprindeligt er skabt som podiesten til døbefonten. Et velkendt eksempel er Thisted Kirke, hvor arkitekt Poul Hansen i forbindelse med en stor restaurering af kirken i 1976 fandt to cirkulært tilhuggede granitsten under den nuværende senmiddelalderlige kirkes korgulv.¹⁶ Stenpladerne, der målte henholdsvis 120 og 150 centimeter i diameter, havde begge et cirkulært hul i midten, og arkitektens tolkning af stenene som fontepodium i den tidligere romanske kirke, hvis fundamenter påvistes under gulvet, er utvivlsomt rigtig (fig. 12). Under restaureringen blev der tillige påvist en kvadratisk stenfyldt nedgravning i det romanske kirkeskibs midtakse ud for dørene i nord og syd. Dette stenfyldte hul opfattedes som en faskine under podiet, hvori døbefontens indviede vand kunne udledes.¹⁷ I den nyrestaurerede kirke blev døbefonten opstillet på de genfundne podiesten. Her kan man i dag, som det eneste sted i landet fornemme, at font og podium tilsammen udgør en velproportioneret helhed.

I Sønderholm Kirke mellem Aalborg og Nibe er det formentlig også monolitter fra et nedlagt fontepodium, der er genanvendt i fundamentet for pillerne til skibets senmiddelalderlige hvælvinger. Arkitekt Poul Brøgger opdagede de to halvcirkulære sten med fuldstændig planhugget overflade og viste i sin opmåling af stenene, at de tilsammen har dannet en perfekt cirkel med en diameter på 154-155 cm (fig. 13).¹⁸

Med disse store cirkel- eller halvcirkelformede granitsten in mente, bliver opmærksomheden rettet

mod de mange hele og halve »møllesten«, der henhører ret upåagtet som tærskelsten i kirkedørene, og der opstår en mistanke om, at nogle kunne have haft en anden funktion. Hvis møllestensteorien ved et nøjere eftersyn må afvises, falder tanken på tympanonfelter eller sten fra nedlagte fontepodier. Førstnævnte mulighed kan ikke udelukkes i Ravnstrup Kirke ved Viborg, hvor en stor sten med groft tilhugget cirkelslag med diameter på 125-30 cm er synlig uden for den tilmurede syddør. Anderledes forholder det sig med en stor lidt uregelmæssig hugget sten foran våbenhusdøren i Skjern ved Viborg. Denne sten har et cirkulært hul i midten, der tyder på en fortid som podium for døbefonten. Fra Vester Aaby på Fyn kendes en usædvanlig stor podiesten med indhuggede ornamenter og en kvadratisk fordybning til fontefoden. Stenen er nu forsvundet, men er opmålt og beskrevet af Niels Ringe omkring 1830, hvor den lå i venstre side af koret – det vil formentlig sige nordsiden (fig. 14).¹⁹

4. Døbefonten i det gotiske kirkerum

Det er igen i de sjællandske kirkers velbevarede gulvlag, der kan hentes oplysninger om, hvad der sker med døbefonten, når det centrale podium nedlægges.

I Karlstrup Kirke nord for Køge var størstedelen af en cirkulær forhøjning med mørtelaftryk af døbefontens fod bevaret ved skibets vestmur (fig. 15). I sammenligning med de tidligere fontepodier var dette podium, som nok snarere må betegnes som en plint, beskedent dimensioneret. Den var opmuret af radiært lagte teglsten, hævede sig 12 cm over gulvet og målte 130 cm i diameter. Det kunne ikke afgøres, om kirken har haft et tidligere podium, da midtergangsområdet øst for dørene var omgraved ved an-

Fig. 15. Karlstrup Kirke. Cirkulært teglmuret podium eller plint midt for skibets vestmur med aftryk i mørtel af døbefontens fod. Foto: BAH.

læggelse af sene begravelser, men det stod helt klart at teglstenspodiet var opført samtidig med udstøbningen af et sekundært mørtelgulv. Podiet blev til-dækket og fonten må være flyttet andetsteds hen, da skibet fik et sildebenslagt munkestensgulv, der inde-bar en gulvforhøjelse på 25 cm. Dette må være sket kort før eller samtidig med opførelsen af det sen-middelalderlige tårn (fig 16).²⁰

Samme tendens til, at fonten flyttes vestover i kir-ken, kunne ses i Tureby Kirke midt mellem Køge og Præstø, hvor der i forbindelse med nedgravning til et par støttepiller for orgelpulpituret i vestforlængel-sen blev påvist et podium, der var opmuret af krum-huggede kridtstenskvadre oven på et tyndt mørtel-gulv, der efter alt at dømme var oprindeligt i vestfor-længelsen. Diameteren på 190 cm, der er usædvan-lig stor sammenlignet med andre senere podier, kunne forlede til at tro, at kridtstenene fra et oprin-

deligt podium i skibet er genanvendt i vestforlængel-sen. Som det sædvanligvis er tilfældet med under-søgelser i kirkegulvene, kunne dette ikke under-søges, da opgaven i Tureby udelukkende bestod i at overvåge, at arkæologisk værdifulde anlæg ikke blev ødelagt ved anlægsarbejdet (fig. 17).²¹

Et andet eksempel på et muligt fontepodium i en senmiddelalderlig vestforlængelse blev undersøgt i

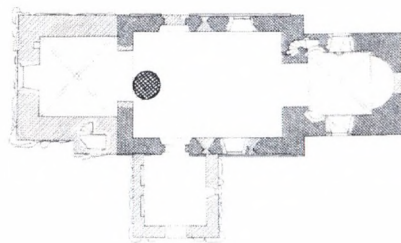

Fig. 16. Karlstrup Kirke. Plan 1:400, hvor døbefontens sekundære placering er indtegnet.

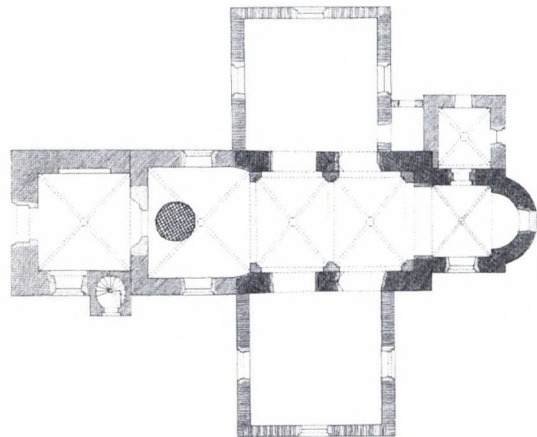

Fig. 17. Tureby Kirke. Plan 1:400. Fontepodium af genanvendte? kridtstenskvadre midt for vestudvidelsens vestmur.

Tune Kirke syd for København, hvor der op mod forlængelsens vestmur blev fundet en 224 x 185 cm stor forhøjning, der var opmuret i tegl omkring to kampesten med den flade kløvside opad (fig. 18).²²

Slotsbjergby ved Slagelse er en af de få kirker, hvor undersøgelsen både omfattede skib og tårnrum, og her var forholdene så gunstige, at der både fandtes rester af skibets oprindelige podium og et beskedent cirkulært podium i tårnrummet vestlige del (fig. 19). Dette sekundære podium var ligesom podiet i Karlstrup Kirkes vestende opmuret af radiært lagte munkesten, hvoraf nogle var svagt kilehugget. Med en diameter på 120 cm og en overfladen, der kun var hævet et par centimeter over tårnrummets teglstensgulv, må podiet nærmest betegnes som en cirkulær markering i gulvfladen.²³

Det er tidligere omtalt, at døbefonten i Gundstømagle, kan være flyttet til den murede forhøjning i tårnrummet (fig. 20). Lignende kvadratiske eller rektangulære forhøjninger er fundet i de senmiddelalderlige tårnrum i Egebjerg²⁴ og Tømmerup²⁵ Kirker i Holbæk Amt. Også i det romanske tårn i Nørre

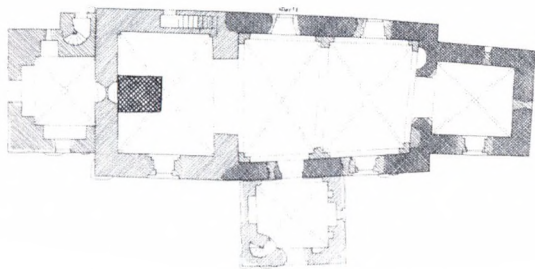

Fig. 18. Tune Kirke. Plan 1:400 med indtegnet fontepodium? af granit og tegl ved vestforlængelsens vestmur.

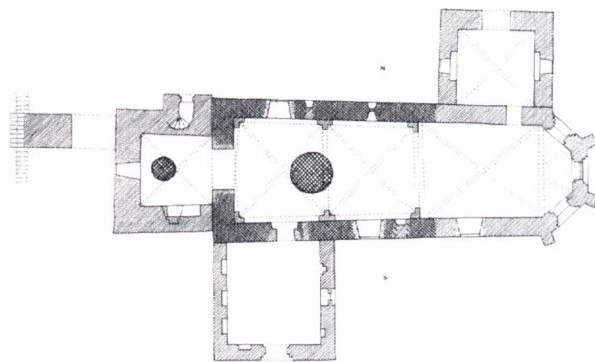

Fig. 19. Slotsbjergby Kirke. Plan 1:400 med det oprindelige fontepodium i skibets midte og det senere teglmurede podium i tårnrummet.

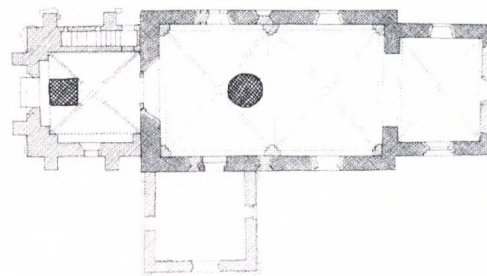

Fig. 20. Gundstømagle Kirke. Plan 1:400 med rekonstruktion af det oprindelige frådstenspodium i skibets midte samt det formodede podium i tegl ved tårnrummets vestmur.

Jernløse ved Holbæk blev der ved vestmuren påvist en opmuring af denne karakter, der dog først er opført på et tidspunkt i tårnets historie, hvor gulvarealet i tårnrummet er forøget væsentlig efter nedbrydning af den oprindelige tårntrappe i nordmuren (fig. 21).²⁶

Medens der ikke er fuld sikkerhed for at de kvadratiske forhøjninger er fontepodier, idet nogle

måske også kunne tolkes rester af nedrevne vestaltre, må det anses for helt sikkert, at fonten i Mørkøv Kirke sydvest for Holbæk har stået ved tårnets vestmur (fig. 22). Her blev der fundet en stor flad sten med et tydeligt cirkelrundt mørtelaftryk efter fontefoden på midten.²⁷ I Værsløv Kirke øst for Kalundborg blev der ligeledes ved tårnrummets vestmur påvist en forhøjning med halvcirkulær afslutning mod øst, som det vil være nærliggende at tolke som et podium til fonten (fig. 23). Forhøjningen, der var 170 cm bred og målte 175 cm i retning øst-vest, var opmuret i tegl og har været mindst to skifter høj, idet der over det nedre bevarede lag teglsten var mørtelaftryk efter endnu et skifte.²⁸

Der kan nok heller ikke være tvivl om, at døbefonten i Fløng Kirke øst for Roskilde på et tidspunkt har været anbragt i tårnrummet. Ligesom i Nørre Jernløse er der tale om et tårn fra romansk tid, der i senmiddelalderen er blevet hjemsted for fonten (fig. 24). Dette er sket i forbindelse med etablering af gulv nummer tre i tårnrummet, som er et lergulv, der dækker to tidligere helt nedslidte mørtelgulve og resterne af de nedbrudte vægbænke. Fontepodiet har været cirkulært med en diameter på omkring 150 cm. Det har været opbygget på et fundament af små marksten af radiært lagte teglsten, der dog kun gav sig til kende som aftryk i den underliggende kalkmørtel.²⁹

5. Ved middelalderens slutning

Det sjællandske materiale viser, at døbefonten rykker vestpå i kirken for sent i middelalderen at ende i tårnrummet. Fra Fyn er der ingen arkæologiske undersøgelser at holde sig til, men der findes til gengæld fyldige notater vedrørende tilstanden og indretningen af de fynske kirker i den visitatsbog, Ja-

cob Madsen som biskop over Odense Stift i årene 1588-1606 førte over sine mange inspektionsrejser i stiftet.³⁰

I 124 kirker omtales fontens placering. 42 fonte står i tårnet, 21 står i skibets vestende eller »neder i kirken«, andre 7 uspecificeret i skib, 11 i nord-eller

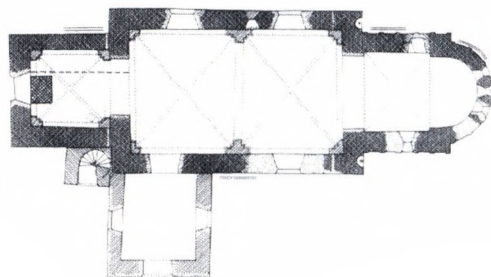

Fig. 21. Nørre Jernløse Kirke. Plan 1:400 med formodet fontepodium af tegl og granit, der er opført midt for vestmuren i det romanske tårn efter nedbrydning af tårntrappen.

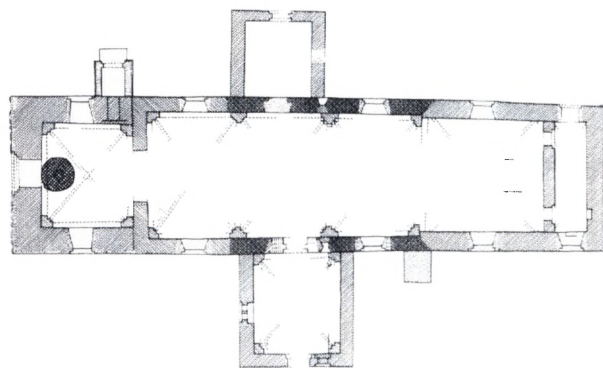

Fig. 22. Mørkøv Kirke. Plan 1:400 med fontepodium i form af en cirkulær sten ved tårnets vestmur.

sydkapel og endelig 32 i koret og 11 i skibets østlige del. Det vil sige, at hen mod slutningen af 1500-årene befinder over halvdelen af de omtalte døbefonte sig i tårnet eller i skibets vestende. Biskoppen ytrer da også i flere tilfælde sit mishag over denne vestlige placering og bemærker, at fonten skal »flyttes op« med en tilføjelse om, at der er plads nok i koret.

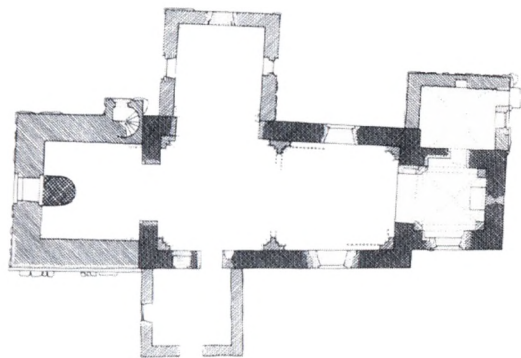

Fig. 23. Vørslev Kirke. Plan 1:400 med fontepodium i tegl ved tårnets vestmur.

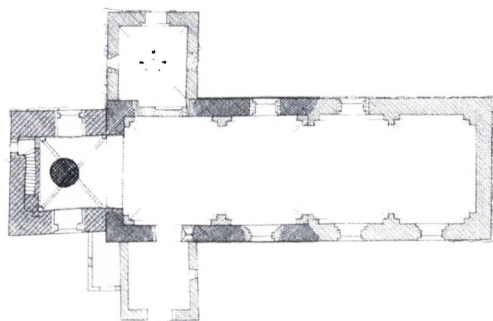

Fig. 24. Fløng Kirke. Plan 1:400 med cirkulært fontepodium, der er opmuret i tegl midt i det romanske tårnrum samtidig med nedbrydning af vægbænke og udlægning af det tredje gulv.

Man fornemmer dog, at bestræbelser på at få fonten placeret i kor eller kapel er begyndt at bære frugt, således befinder hovedparten af de nordvestfynske fonte i Odense, Skovby og Skam Herreder sig i koret, medens det tilsyneladende har lange udsigter i Lunde Herred, hvor seks ud af de nævnte otte fonte stadig står i tårnet. På Sydfyn er billedet mere broget, dog med en overvægt af fonte der befinder sig i tårnet eller skibets vestende og i Gudme Herred får hele tre kirker instruks om at flytte fonten op i koret. At dette pålæg fra de overordnede gejstlige myndigheder er blevet fulgt ikke kun på Fyn men i hele landet, kan enhver forvisse sig om i dag, hvor det er et særsyn, at finde døbefonten i tårnrummet.

6. Sammenfatning

Selvom det arkæologiske materiale er mangelfuldt – især hvad angår Fyn og Jylland, tør man dog nok konkludere, at døbefonten og hermed dåbeshandlingen som indgang til kristendommen gennem hele middelalderen har været midtpunktet i lægfolkets del af kirken. Da der langsomt op mod 1300-årene begynder at ske en ændring af skibets indretning, og det store centrale fontepodium nedlægges, flyttes fonten ganske vist mod vest, men den placeres i kirkebygningens midtakse, hvad enten den står ved skibets vestvæg, i en vestudvidelse eller i tårnrummet. Denne understregning af dåbenshandlingens betydning kan måske også ses i et verdsligt lys, hvor noget så væsentligt som arveretten står på spil, idet det må være uhyre vigtigt, at ikke blot fadre men også mange andre kan være til stede og bevidne dåbshandlingen i et samfund, hvor landskabslovene – med Jyske lov som den mest utvetydige i begyndelsen af første bogs første kapitel siger: Et barn skal tage arv, hvis det bliver døbt, og ellers ikke.³¹

Noter

1. M. Mackeprang: Danmarks middelalderlige Døbefonte. København 1941.
2. Olaf Olsen: Rumindretningen i romanske landsbykirker. I: Kirkehistoriske samlinger. 7. Rk. 6. Bd. 1967. S. 236-257.
3. Karin Kryger: Middelalderens bemalede stensulptur Danmark. I: Hikuin 3. 1977. S.183-94.
4. Ulla Haastrup: Hjerl Hedes døbefont. I: FRAM, Fra Ringkøbing Amts Museer 1993. S.66-79.
5. Ulla Haastrup: Andetsteds i nærværende tidsskriftsbind.
6. Henrik Græbe m. fl.:Gundsømagle kirke. I: Nationalmuseets arbejdsmark 1990. S. 141-56.
7. Birgit Als Hansen: Arkæologiske undersøgelser i Gundsømagle kirke 1988. I: Hikuin 17. 1990. S. 33-48.
8. Undersøgelse ved Morten Aaman Sørensen og BAH 1991 i Nationalmuseets arkiv.
9. Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen: Ishøj kirke. Et kirkerum fra 1100-årene og op gennem middelalderen. I: Nationalmuseets arbejdsmark 1975. S. 118-128.
10. Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen: Bistrup teglværk. I: Hikuin 6. 1980. S. 221-64.
11. Undersøgelse ved Morten Aaman Sørensen og BAH 1992 i Nationalmuseets arkiv.
12. Undersøgelse ved Morten Aaman Sørensen og BAH 1982 i Nationalmuseets arkiv.
13. Birgit Als Hansen: Middelalderlige teglovne. I Bygningsarkæologiske studier 1985. S. 13-15.
14. Undersøgelser ved Morten Aaman Sørensen, Peter Kristiansen og BAH 1988-92 i Nationalmuseets arkiv.
15. Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen: Den usynlige kirke. Butterup kirkes indre i middelalderen. I: Strejflys over Danmarks bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg. København 1979. S. 65-82.
16. Danske kalkmalerier. Tidlig gotik 1275-1375. København 1989. S. 108-115.
17. Der findes flere efterretninger om, at døbefonte, der er gået ud af brug, er gravet ned i kirkegulvene. Jfr. Bengt Stolt: Begravde dopfuntar på Gotland. I Gotländsk arkiv 1991 og F. Bond: Font and Font Covers. London 1908. På dansk grund er der udover fontefoden i Butterup fundet en nedgravet fontefod af gotlandsk kalksten i Havdrup kirkes tårnrum. En cirkulær, kalkstensplade med hul i midten, der blev fundet i gravfyld i Holtug Kirkes tårnrum, har muligvis udgjort et mellemled (en vulst) mellem kumme og font.
18. De dendrokronologiske undersøgelser af tagtømmeret er publiceret af Niels Bonde i Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988. København 1989.
19. Erik Skov: Almuebænk og herremandsstol? Bidrag til kirkestolens historie i Danmark. I: Strejflys over Danmarks bygningskultur. København 1979. S. 83-98.
20. Poul Hansen: Thisted Kirke. Udgivet af Museet for Thy og Vester Hanherred 1978.
21. En undersøgelse af dette fund blev i 1976 foretaget af Niels Jørgen Poulsen, der påpeger, at området var meget forstyrret af senere anlæg og derfor maner til forsigtighed, hvad angår tolkning. Beretning i Nationalmuseets arkiv.
22. Opmåling og beskrivelse v. Poul Brøgger 1981 i Nationalmuseets arkiv.
23. Skitse med beskrivelse af Niels Ringe i Nationalmuseets arkiv.
24. Undersøgelse v. Hans Stiesdal og BAH 1989 i Nationalmuseets arkiv.
25. Undersøgelse 1989 ved BAH i Nationalmuseets arkiv.
26. Undersøgelse 1970 ved Erik Skov, der med henvisning til Højby Kirke anfører at fundet måske kan tolkes som underdelen af et vestalter med foranliggende trin – eller som anden mulighed, at det har tjent som podium for døbefonten.
27. Undersøgelse ved Morten Aaman Sørensen, Peter Kristiansen og BAH 1989 og 1991 i Nationalmuseets arkiv.
28. Undersøgelse ved Hans Stiesdal 1982 i Nationalmuseets arkiv.
29. Undersøgelse ved Henrik Græbe 1982 i Nationalmuseets arkiv.
30. Undersøgelse ved BAH 1981 i Nationalmuseets arkiv.
31. Undersøgelse ved Henrik Græbe 1979 i Nationalmuseets arkiv.
32. Undersøgelse ved BAH 1982 i Nationalmuseets arkiv.
33. Undersøgelse ved BAH 1992 i Nationalmuseets arkiv.
34. Jacob Madsens Visitatsbog ved A. R. Idum. Udgivet af Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1929.
35. Citeret efter: Jydske Lov 750 år. Redigeret af Ole Fenger og Chr. R. Jansen. Viborg 1991.